

Владимир Арсенић

ЧЕГА СЕ ЗАИСТА СЕЋАМО

(Мирјана Дрљевић: *Нико није заборављен и ничега се не сећамо*, Воока, Београд, 2022)

Ратови за југословенско наслеђе, како их зову, или је то био један рат који ево само што се није завршио, будимо стрпљиви, дакле ти ратови или тај никад незавршени рат су тема која ће још дуго бити централна у нашој књижевности. Кад кажем нашој, онда мислим на постјугословенску књижевност којој и она која се пише у Србији припада, желела то или не. Чак и када списатељице и писци то одбијају, читаоци су они који текстове постварују у светлу сопственог

искуства, а оно је доминантно обележено питањима која су постављена ратом и на која још нема коначних одговора. Ако је некад вредело гесло *Песма нас је одржала, њојзи хвала*, данас, у контексту савремене књижевности, можемо да кажемо *Рајџ нас је одржао, њему хвала*. Нажалост, ова поражавајућа тврдња вреди много шире од симболичке поставке света што књижевност јесте, она вреди и за референтни свет, онај у којем се крећемо и у којем се одлуке које се тичу наших живота доносе у контексту незавршеног сукоба и односа из њега или из њих проистеклих. Како рече Били Пилгрим: „Тако му је то.”

Тешко је признати, али има и добрих ствари у овдашњем књижевном пољу. Наиме, издавачка кућа Воока и ОТП банка покренули су конкурс за необјављени роман. Неко ће рећи још један конкурс, још једна награда, као да их нема већ превише, али ово је, надам се, ствар која делује одрживо. Једно време су неке банке спонзорисале Нинову награду и то је били лепо, али није трајало. Овога пута, а стварност ће потврдити моје уфање, све личи на *match made in heaven*. Не због тога што је ОТП банка боља од других, јер није, разлике не постоје, већ због заиста изванредне медијске пажње коју је овај подухват успео да произведе, а претпостављам да је за банку то тричав издатак. Нема особе која се имало занима за књижевност да није чула за награђену списатељицу и роман. И то је већ само по себи сјајно. Тако се једна, у овом случају, дебитантска књига нашла у жижи интересовања јавности, готово у истој мери као и књига добитнице Нинове награде, што је супер. Наиме, књижевност је готово прогнана из јавног простора, писци су изгубили своју улогу коментатора друштвених збивања и носилаца симболичке моћи који се питају за све и свашта, а онда ова награда просто преплави јавни простор, од медија до друштвених мрежа и о књизи се говори, она се купује и она се чита.

Роман *Нико није заборављен и ничега се не сећамо* Мире Дрљевић је квалитетна мејнстрим књига у оној мери у којој у локалном књижевном систему/пољу постоји мејнстрим књижевност. То значи да она задовољава стандарде квалитетног писања и одговара на теме које је сама себи поставила на начин да одговара укусу најшире читалачке популације, не поларизујући је. То чини већ самим избором жанровске

структуре која прати законитости које су познате не само из литературе него и из филмова и серија. Нико не мора да тражи додатна објашњења за ликове, они су постављени чврсто и у јасним односима који производе прецизан сукоб чије је разрешење изведено једнако успешно. Узмимо, на пример, главну јунакињу приче, инспекторку Лепу Видић. Она повезује све три отете девојчице (то јесте главна радња романа – отмица три седамнаестогодишњакиње и разрешење тог злочина), премда су оне, како се то читањем открива, све већ унапред повезане. На тај начин се гради паукова мрежа значења у којем су кругови приче поређани у времену од деда и баба преко мајки и очева ка унукама, док је оно што их све спаја рад добра, правде и закона, али и зла, неправде и хаоса. Наравно, добро чине Лепа Видић и њени помагачи, најпре њен син Федор, који је болестан и прикован за колица, али зато хакерски геније, што је лепа посвета жанру, као и прилика да се инспекторка Лепа покаже као пожртвована мајка, што повлачи паралелу с осталима мајкама (Мартом, Даницом и Катарином) у роману. Да не бисмо морали да покваримо ужитак будућим читаоцима, о злу нећемо много говорити, само ваља рећи да је оно готово по правилу оличено у мушкарцима, чак и онда када су они зли у незнању. Нису наравно сви мушки ликови зли, али постоји јасна дихотомија између жена и мушкараца и она у етичком смислу иде у корист жена, што је сасвим природно.

Оно што је такође последица чињенице да су главни ликови жене, и то жене у касним четрдесетим, јесте то да је овај роман, иако технички припада поджанру полицијских процедуралних (*police procedural*) кримића, заправо функционише као класичан детективски роман, јер су Лепине везе с полицијом једва видљиве. Она је нека врста усамљеног ренцера, управо захваљујући чињеници да је жена и као таква нема баш једнако поштовање колега. У критичном тренутку, кад више не буде у стању да избегава контакт с колегама и њихову помоћ, она ће им се и обратити, али то је сасвим произвољно. Могла је то да учини и код неке независне лабораторије, да таква постоји. Сигурно јој је зато и дат случај отмице три тинејџерке. Премда се о томе у роману не говори директно, можемо да наслутимо количину анимозитета коју Лепине колеге осећају према њој, посебно у времену на које роман реферише, а када она пролази кроз валунге менопаузе, али јој то омогућује емпатију и стога релативну лакоћу у комуникацији са породицама жртава, односно са мајкама три отете девојке.

Један од главних ликова у роману је и новобеоградски Блок Ц у којем су седамдесетих и осамдесетих живели официри ЈНА са својим породицама. Не само што је читава прича концентрисана у овој архитектуралној целини коју граде две зграде које се огледају једна у другој као у огледалу, већ се њему придају и одређене мистично-фантастичне ноте по угледу на Дејвида Линча, на пример. С обзиром на то да је лако промаштити пут и завршити у супротној згради у којој је све као пресликано, то је прилика да се чак два пута јунакињама учини да су завириле у паралелни универзум у којем је све као у нашем, ал' ни налик. Истовремено Блок Ц са својим очевима који униформисани одлазе на посао и такви се враћају, увек у исто време излазећи из аутобуса, представља неку кошнице у којој мајке-матице стварају нове генерације а очеви-пчеле радилице одлазе и доносе кући мед, који ће се испоставити као прилично горак, јер су очеви заправо трутови. То постаје

видљиво крајем осамдесетих и почетком деведесетих, када већина јунакиња, али и јунака романа, ступа у пунолетство.

Колико год то било опште место наше историје, посебно њеног усменог предања – јер званична историографија се још не усуђује да отвори Пандорину кутију улоге ЈНА у ратовима деведесетих, из простог разлога што је поред свих злочина у којима је ЈНА посредно или непосредно учествовала у питању и невиђена срамота – ствари у роману нису отишле далеко колико су могле. Наиме, Мирјана Дрљевић се зауставила на врло личним, па стога повремено и наивним разлозима за одређене поступке који су утицали на причу тридесетак година касније. Није се усудила да прочепрка по ономе што се заиста дешавало у Вуковару, да да простора геноциду у Сребреници, премда се он индиректно помиње кроз понашање Мартине мајке које је симболички приказ кајања и кривице коју она као жена официра ЈНА осећа у односу на оно што се десило њеним пријатељима и пријатељицама у Босни и Херцеговини током рата. Истовремено, поремећај сузних жлезда њеног супруга, симболичног имена Гвозден, који је уједно и Мартин отац, бедно је лицемерство у односу на размере злочина у којем је посредно учествовао. Наиме, знао је да ће бити рата и није учинио ништа да то спречи и то је можда највећи злочин који је његова генерација, држећи у својим рукама полуге моћи, пропустила да не учини, односно учинила. У томе лежи и највећа необјашњива слепа мрља у роману: што су размере злочина сведене на меру која одговара отмици три девојке које су неповређене напослетку пуштене кући, премда не треба потцењивати размере психичког злостављања које су преживеле.

Могуће је да ништа није заборављено и да се ничега не сећамо, али постоје сећања и постоје сведочанства, почев од Словеније, преко Хрватске, Босне и Херцеговине, па све до Косова. Та сведочења доступна су сваком да их погледа и да се суочи с кривицом која је другом људском бићу начињена у његово/њено име. Нека то сваком буде остављено на савест, премда је јасно да је држава Србија у рату учествовала све време лицемерно се правећи да са злочиним нема везе. Управо то следи из поступака ликова у роману Мирјане Дрљевић, али имајући у виду општу климу у друштву које упорно одбија да се суочи с прошлошћу и крене даље, то је требало јасно рећи. Било је прилика, прича је врштитељи позивала на то, јер се том темом и бавила, а ипак се то није догодило. Насупрот томе, дошло је до психолошког пуцања личности које је потом породило злочин, односно оно што би требало да личи на злочин. Јер ако је плакање Мартиног оца требало да буде кајање, онда се и злочин који подразумева отмицу три девојке, а потом и излагање нагих девојака на Тргу републике може назвати злочиним у друштву које упорно покушава да се измигољи сопственом суочавању са оним стварним чињеним у име грађана.

Могуће је разумети уздржавање од уласка дубље у трауму, али одлука која је донета разводнила је роман, учинила да он буде тек вешто написано штиво које заиста неће узнемирити никакве духове, никог неће натерати да размисли о томе шта се заправо збило и ко је крив за неслућене размере злочина који су се догодили. А неко к врагу заиста јесте крив. Наравно да није посао књижевности да то утврди, она није судска нити истражна инстанца али јесте по-етичка, и важно је да постави права питања. Посебно је ово значајно, јер није да је Мира Дрљевић несвесна тога,

напротив. Она врло добро зна шта се десило, показујући то кроз судбину куме Мериме која је остала без оба сина и мужа. Али није хтела да оде даље од тога, није хтела да ствари назове правим именом. Проблем је кад и књижевност ћути, онда се завера ћутања продубљује. Књижевност, уосталом и уметност, има одређену симболичку функцију унутар друштва у којем настаје. Овај роман је свесно одустао од те функције, и то је сасвим у реду. Нема ту никакве кривице. Проблем је у оном што је Киш назвао по-етиком, односно односом између истине света и истине текста. *Нико није заборављен и ничега се не сећамо* је могао да буде одличан, готово генијалан роман да је у себе инкорпорирао уметничко-нарративну интерпретацију онога што се збило деведесетих и улоге коју су официри ЈНА, који у њему фигурирају као ликови, имали у тим збивањима. Он то није учинио и због таквог етичког преомишљања уследило је и поетичко. И то је велика штета. Јер Мира Дрљевић је озбиљно талентована жена.